

*Özcan Hıdır, İnsan Yayınları, 2019 (2. Baskı)
İstanbul, 495 sayfa.*

Batı'da Hz. Muhammed İmajı

KİTAP TANITIMI

ALİ TEKKOYUN
ARŞ. GÖR.
DOKUZ EYLÜL Ü. İLAHİYAT FAKÜLTESİ

Batı'nın İslam'a ve özellikle Avrupa'da yaşayan Müslümanlara yönelik yaklaşımına dair çeşitli eserler kaleme alan Sayın Prof. Dr. Özcan Hıdır'ın *Batı'da Hz. Muhammed İmajı* adlı son çalışması dokuz ana bölümden oluşmaktadır.

Kitabın “Batı’da İslam ve Hz. Peygamber Algısı Üzerine Genel Bakış” adlı birinci bölümünde Prof. Dr. Özcan Hıdır, ilk olarak Batı’nın İslam’a ve Hz. Peygamber’e yönelik tasavvurunun tarihten günümüze kadar uzanan izlerini sürmektedir. Batı’nın İslam ile karşılaşmasından itibaren başlayan karşılıklı bir etkileşimin yanı sıra, zamanla ortaya çıkan çatışma ve rekabetten söz etmekte ve “Ortaçağ’dan bu yana siyasi ve ideolojik sâiklerin de yardımıyla, İslam’ı, Hz. Peygamber’i ve Müslümanları ‘barbar’, ‘şiddet yanlısı/savaşçı’, ‘şehvetperest’, ‘pagan’ ve ‘heretik’ olarak niteleyen ‘sapkın’ bir yargı oluşturduğunu” dile getirmektedir (s. 29). Bu noktada, mezkur yaklaşımların sadece, Hıristiyan topraklarının İslam fetihleriyle ele geçirilmesinden dolayı Batılıların buna sadece düşmanca reaksiyon göstermeleriyle açıklanamayacağını ifade etmektedir. Akabinde “*dönemin din ve bilim adamlarının İslam dini hakkında sapkın ve tahrif edilmiş din; Hz. Peygamber’in de heretik biri olduğu imajını inceliklerle işlediklerini*” (s. 30) belirten Hıdır, İslam’ın zuhurundan itibaren Orta Çağ boyunca Batı dünyasının en temel sorununun, “*ilk elden kaynaklara dayalı, güvenilir bilgilerden mahrum olmalarından*” kaynaklandığını vurgulamaktadır. Ancak, devam eden pasajlarda Hıdır’ın sunduğu kaynak ve anekdotlardan, meselenin gerçekte “güvenilir kaynak/bilgi” sorunu olmadığı; asıl meselenin kendi inancından başka ‘hak din’ tanımayan kilisenin, yine ilahi ve hak din iddiasıyla ortaya çıkan,

bununla da yetinmeyip hâkim olduğu coğrafyalarda yaşayan insanları ve toprakları kiliseden kopartan İslâm'ı bir "rakip" olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Bu manada kilisenin tutumunu, elbette reaksiyoner bir tavır olarak okumak mümkündür. Aynı şekilde, Hıdır'ın zikrettiği karşılıklı etkileşimin ilk tezahürü olarak, kroniklere bakıldığında özellikle din adamlarının bu 'nev-zuhûr' dine dair yaklaşımlarının olumsuz ve dinî terminolojiden beslenen kavramlarla (şeytan, şeytanın oğlu, deccal vb.) net bir şekilde ifade edildiği görülmektedir. Bu, mevcut olanın (kilisenin) yeni olana (İslam'a) karşı hâkimiyet alanını (gerek toprak gerekse inananlar/müntesipler yönüyle) koruma dürtüsünün bir yansıması olsa gerektir. Benzer şekilde, İslam coğrafyasında bulunan Hıristiyan din adamlarının/seyyahların kaleme aldıkları, İslam'a ve Hz. Muhammed'e ağır ithamlar sarf ettikleri, Hıdır'ın da kaynak olarak kullandığı, Di Cesari'nin *The Pseudo-Historical Image of the Prophet Muhammad in Medieval Latin Literature* adlı eserde de müşahede edileceği gibi, İslam'ın ilk yıllarına tekabül eden metinlerde görülmektedir. Dolayısıyla İslam'ın ortaya çıktığı ilk dönemlerde genelde İslam'a, özelde Hz. Muhammed'e yönelik itham ve hakaretler, kilisenin savunmacı, koruyucu ve korkutucu dili olarak görmek mümkündür. Bir başka ifadeyle, nerede durup, nereden baktığımızla izah edilebilir bir durum söz konusudur. Fakat asıl olan, Hıdır'ın da ısrarla üzerinde durduğu gibi, anlama çabası ve ilmî anlayış, bize nesnel bakmayı, olanı olduğu gibi tespit etmeyi telkin edecektir. Zira bu tür problemlerin sadece bu yöntemle doğru teşhis edilerek analiz edilebileceği kanaatindeyiz.

Müellif, öncelikle kitabın başlığında yer alan *Batı* ve *İmaj* kavramları üzerinde durmaktadır. Hıdır, sadece coğrafi bir tanımdan ziyade "belirli bir zihniyeti, dünya görüşünü, tarih ve medeniyet anlayışını" ifade eden ve "Yahudi-Hıristiyan, Roma-Yunan ve hümanist bir temelde şekillenen" bir kültür ve siyasetin adı haline gelen Batı'nın (s. 41), "öteki" olarak gördüğü "Doğu" nun, zuhurundan sonra "rakip/düşman" olarak algılamaya başladığı İslam'a ve onun peygamberi Hz. Muhammed'e (s. 41) dair imajını/algısını ortaya koymaya çalışmaktadır. Nitekim "bir nesnenin veya objenin gerçeğinden farklı olarak algılanması" (s. 42) olan bu imaj, Hz. Peygamber'in gerçekliğini değil, görünüşünü, daha açık ifadeyle "onu farklı bir şekilde göstermek, farklı normlara dökmek, esas alınan malzemeyi çarpıtmak ve anlam kaymaları oluşturmak" (s. 42) yoluyla yanlış bir peygamber tasavvuru inşâ anlamına gelmektedir. Bu minvalde Hıdır, henüz M. VIII. yüzyılın ortalarında Hz. Muhammed'e yüklenen

“sahte peygamber” imajının, bir sürecin sonunda günümüzde “şiddet yanlısı”, “terörist” ve “şehvet düşkünü/pedofil” imajına dönüştüğünü dile getirmektedir (s. 42). Bu düşünceden hareketle yazar, Müslümanların üzerine düşen en önemli görevlerden birinin, Hz. Peygamber’i Batı insanına doğru bir şekilde anlatmak olduğunu belirtmektedir. Yazar, her ne kadar yaptığı analizlerle özellikle “Batı” kavramının mahiyeti ve kapsamı hakkında bir tanım ortaya koymuş olsa da kitabın tamamına yansıyan bir kavram kargaşası da gözden kaçmamaktadır. Elbette bu kavram kargaşası, haklı olarak, “Batı” kavramının, hem coğrafi (Kıta Avrupası), hem zihni (zaman içinde Rasyonalist, Pozitivist, Reformist ve diğer akımların beşiği olması), hem de dinî (mensubiyet ve inkâr bakımından yahut Hristiyanlık içindeki mezhep farklılıkları bakımından) yönlerini haiz olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak, tarihî düzlem nazarından bakıldığında, İslam’ın zuhur ettiği dönem için Batı kavramını kullanmanın, Hıdır’ın kastını tam olarak karşılamadığını söyleyebiliriz. Bu dönem için, Batı kavramının yerine “Kilise ve/veya Hristiyan dünyası” tabirini kullanmak kanatımızca daha isabetli olacaktır. Ayrıca “Batılı” tanımlamasının, tek tipleştirici bir duruma yol açabilme tehlikesini de göz ardı etmemek gerekir ki bize göre, Kıta Avrupasının İslam’ın zuhurundan günümüze kadar geçirdiği zihni, fikri ve dinî seyir buna izin vermeyecektir.

İkinci bölümde “Batı’da Hz. Peygamber’e Yönelik Metodolojik Yaklaşımlar”ı ele alan Hıdır, ilk olarak Batılı yazarların Siret kaynaklarına yaklaşımlarını irdelemektedir. Genelde İslam’ın birincil kaynaklarına dair Batılı araştırmacıların “şüpheli” bir tavır takındıklarının altını çizen yazara göre; John Edward Wansbrough, Uri Rubin, David Samuel Margoliouth ve Patricia Crone gibi bazı *Rasyonel/Analitik* metodun temsilcisi Revizyonist oryantalistler, bir taraftan kaynakları sahih görmezlerken (s.50), diğer taraftan söz konusu kaynaklarda yer alana tarihsel rivayetleri ve malumatı, İslam ve Hz. Muhammed aleyhine kullanmaktan da geri durmamaktadırlar. Bu grubun temsilcileri olan oryantalistler için söz konusu ilk kaynaklar, gerçekliği olmayan ya da var olan bazı gerçeklerin üzerine inşa edilen kurguların neticesinde ortaya çıkmışlardır.

Ardından Revizyonistlere karşı bir tavır olarak gelişen *Gelenekselci/Tradisyonalist* gruptan söz eden yazar, mevcut kaynaklarda aktarılan bilgilerden hareketle bir Hz. Muhammed algısı ortaya koymaya çalışan bu metodun, “bilimsellikten uzak/dogmatik” bir anlayış ortaya koyması sebebiyle revizyonistler tarafından tenkit edildiğinin altını çizmektedir (s. 51). Bu arada yazarın, René Guénon, Frithjof Schoun, Toshihiko Izutsu

ile Müslüman müelliflerden Martin Lings ve Seyyid Hüseyin Nasr gibi isimleri de bu gelenekselci yaklaşımın altında zikrettiğine işaret etmek gerekir. Bunlara karşılık, var olan bir fenomenin kendi içinde değerlendirilmesini esas alan ve Josef van Ess gibi oryantlistlerin temsil ettiği fenomenolojik yaklaşım, revizyonistlerin metodlarına ciddi eleştiriler getirmektedir (s. 52).

Bu izahlardan sonra Batılı araştırmacıların “skeptik/tarihî tenkit” yöntemiyle, Müslümanların “ontolojik-epistemolojik” bakış açıları arasında derin farklar olduğunu ifade eden Hıdır, Müslüman araştırmacıların özellikle şîret disiplinine yaklaşımları noktasında bir metot eksikliğinin bulunduğuna dikkat çeker. Bu arada yazarın kendi ifadelerinde göze çarpan “Müslüman âlim ve araştırmacıları” ve “İslam dünyası” tarafından “şîret denildiğinde akla genelde savaşlar gelmiş, sadece kronolojik sıralamayla analizden yoksun olarak vakalar nakledilmiştir” (s. 53) şeklindeki sözleri, zaman ve dönem noktasından izaha muhtaçtır. Zira, genel bir ifade tarzı olarak kullandığı “Müslüman âlim ve araştırmacılar” tarafından ve “İslam dünyası”nda, çağdaş tarih anlayışlarının her daim zemin bulduğunu gözlemlemek mümkündür. Sadece günümüzde ve Türkiye’de Siyer araştırmacılarının yazıp çizdiklerine ve konuştuklarına bakılsa, durumun öyle olmadığı vuzuha kavuşacaktır. Bu bağlamda müstakil Siyer metodolojisi çalışmaları ile Siyer anlatımında hem Kur’an ve Hadis merkezli hem de eleştirel yaklaşımla eserler kaleme alan birçok isim hem ülkemizden hem de İslam dünyası içerisinde zikredilebilir. Muhtemelen müellif, Hadis disiplini alanında yoğunlaşması nedeniyle, genelde İslam Tarihi özelde ise Siyer alanında yapılan yeni bazı önemli çalışmaları gözden kaçırmış olabilir. Ne var ki, Hıdır’ın Siyer metodolojisi konusundan önce belki de asıl üzerinde durması gereken noktalardan biri, İslam dünyasında son zamanlarda kendini daha yoğun bir şekilde hissettiren mahalle baskısı ve oto-sansür mekanizmasının varlığı olmalıdır. Zaman zaman yazarın, haklı olarak eserinde şikâyet ettiği hurafeci/masalıcı/efsanevî tarih anlayışı ve anlayışını, geleneksel dairenin merkezine yerleştiren bir zihniyetin müntesipleri/temsilcileri, “günümüz çağdaş tarih anlayışları”nı esas alan metodolojileri neredeyse yok saymakta; bu metotları uygulayan ve geliştirmeye çalışan âlim ve araştırmacıları tenkit ötesi derecede ve hak etmedikleri sıfatlarla etiketlemekte ve baskılamaktadır. Maalesef, bu durum müellifin de eksikliğini vurguladığı çağdaş Siyer metodolojilerinin ve sahîh bir Hz. Peygamber portresinin ortaya konulmasına engel teşkil etmektedir. Diğer yandan, Hıdır’ın inter-disipliner çalışmaların

eksikliği ve gerekliliği noktasındaki yerli tespitine (s. 55) ise katılmamak mümkün değildir.

“Tarihte Batılı Yazarların Hz. Peygamber’e Bakışındaki Değişim Dönemleri” başlıklı üçüncü bölümde yazar, *Bilgisizlik ve İnkâr Dönemi* olarak adlandırdığı İslam’ın zuhurundan itibaren özellikle M. XII. yüzyıl öncesi dönemin, İslam’a ve Hz. Muhammed’e yönelik imajını ortaya koymaya çalışmaktadır. Bunu yaparken yazar; İslam ve Hz. Peygamber hakkında birincil kaynakların kullanılmadığı, İslam’ın Hıristiyanlık’tan kopmuş sapkın bir mezhep kabul edildiği ve hatta bu minvalde kara propandasının yapıldığı, yine Hz. Muhammed’in benzer şekilde heretik olarak nitelendirildiği ve hakarete varan birçok olumsuz sıfatlarla anıldığı bu dönemin, M. XII. yüzyılda Kur’ân-ı Kerîm’in Latince’ye çevrilmesine dek sürdüğüne işaret etmektedir. Ardından, tercüme sonrası süreçte İslam’a yaklaşımda kısmi de olsa müspet izlere rastlandığını kaydetmekte; bu anlamda öne çıkan William of Malmesbury, Freising of Otto ve Kardinal Nicolas de Cusa gibi isimleri zikretmektedir.

Akabinde “*Reformasyon ve Aydınlanma Döneminde Hz. Peygamber İmajı*”-nı ele alan Hıdır, Kıta Avrupası’nda etkili olmaya başlayan ve özellikle entelektüel çevrelerde yayılmaya başlayan kilise ve kilisenin otoritesine karşı gelişen duruşun, İslam’a ve dolayısıyla İslam Peygamberi’ne olan bakışı, önceki dönemlere nispetle daha olumlu yönde etkilediğini ifade etmektedir. Bu dönemde İslam’a bakışın temelinde siyasi etkenlerin ağırlık kazandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Zira İslam’ın, *Türklerin dini*; Kur’ân’ın, *Türklerin Kitabı* ve Hz. Muhammed’in, *Türklerin Peygamberi* olduğuna dair algı, Osmanlı İmparatorluğu’nun Kıta Avrupası ile cereyan eden siyasi münasebetlerinin bir sonucudur. Sözü edilen Reformasyon ve Aydınlanma sürecinde başta siyaset, felsefe, edebiyat olmak üzere farklı alanlarda kalem oyantın yazar ve düşünürlerin isimlerini zikreden yazar, bu dönemde özellikle eserleri entelektüel çevrelerde itibar gören İbn Sinâ, İbn Rüşd, Gazâli gibi Müslüman âlimlerin etkisiyle, İslam’a ve Hz. Muhammed’e dair algılarda önemli değişimlerin kaydedildiğini çeşitli örneklerle okuyucuya sunmaktadır. Buna rağmen, Hz. Muhammed’in peygamberliği konusunda Yuhanna ed-Dîmeşkî’nin *sahte peygamber* söyleminin nesilden nesile tevarüs ettiği hususunu ısrarla vurgulayan müellif, ortaya çıkan olumlu düşüncelerin Hz. Muhammed’in şahsiyetinde yoğunlaştığının altını çizmektedir.

Yazar, bundan sonra “*Oryantalistik Dönem*” olarak adlandırdığı M. XIX. yüzyıldan 1950 yılına kadar olan süreçte Hz. Peygamber ve İslam’a dair yazılar kaleme alan oryantalistlerin eserlerine değinmekte, geçmişten tevarüs edilen olumsuz düşünce ve görüşlerin aynen devam ettiğini; ancak bu süreçte William Montgomery Watt, David Samuel Margoliouth gibi oryantalistlerin, nispeten ciddi anlamda olumlu görüş serdeden eserler yazdıklarını ifade etmektedir. Ne var ki, bu dönemde George Sale, Rahip Pfender, Sir William Muir gibi şarkiyatçılar eliyle, Kur’ân’ın Hz. Muhammed tarafından telif edilen ve/veya önceki kutsal eserlerden derlemiş bir kitap olduğu iddiası, İslam’ın orijinalliği meselesine doğru evirilmiştir. Bu dönemin karakteristik özelliği, İslam’a ve Hz. Muhammed’e yaklaşımın bilimsel metodlar üzerine inşa edilmesidir. Bu bağlamda İslam’ın *Muhammedîlik/Muhammedanism* olarak adlandırılması da bu yaklaşım tarzının bir ürünüdür. Ayrıca bu dönemde, Hz. Muhammed’in “getirdiği mesajın, dönemin dinî ve sosyo-kültürel atmosferinden etkilenerek oluşturulduğu” (s. 111) meselesi üzerine kurgulanması, her ne kadar Hıdır kavramsal olarak açıkça zikretmese de, *tarihselci yaklaşımın* neşet ettiğinin göstergesi olarak kabul edilebilir.

Bu dönemde, Müslümanların topraklarının başta İngiltere olmak üzere Batılı devletlerce sömürülmesi ve işgal edilmesi, bu bölgelerde oryantalist faaliyetlerin doğal olarak artmasına yol açmıştır. Bu hususta zikredilmesi gereken bölgelerin başında, İngilizler adına sömürü faaliyetlerinin yoğunlaştığı Hint Alt Kıtası gelmektedir. Nitekim yazar, bu ve benzer sömürge bölgelerinde gerçekleştirilen oryantalist faaliyetlerin literatürün zenginleşmesinde ciddi manada etkili olduğunu ifade etmektedir.

Daha sonra 1950 *Sonrası Döneme* sözü getiren yazar, bilgi ve iletişim kaynaklarının çoğalarak yaygınlaştığı ve günümüze kadar sürdürülebilecek bu dönemin, Sir Richard William Southern’in ifadesiyle “gelecek hakkında perspektif sunma dönemi” olarak da adlandırılabilceğini dile getirmektedir (s. 123). Soğuk Savaş dönemine vurgu yapan müellif, İslam’a yaklaşımında sosyo-politik gelişmelerin etkisine değinmektedir. Maxime Rodinson’un 1961 tarihli *Mahomet* adlı eseri, Hz. Muhammed’in hayatını sosyalist gözle okuyan bir çalışma olarak kayda geçerken; Hıdır, yine İslam dünyası içerisinden Ali Şeriatî ve Mustafa Sibaî gibi düşünürlerin de benzer yaklaşımla eserler verdiğini belirtmektedir. Yazara göre bu dönemin en bariz özelliği, Batı’da yaşayan Muhammed Hamidullah, Muhammed Esed, Seyyid Hüseyin Nasr, Martin Lings ve Taha Ramadan

gibi Müslüman âlimlerin Hz. Peygamber'e dair çalışmalarını Batı dillerinde yayımlamalarıdır.

Son olarak *Tarihte Yahudilik-Hristiyanlık ile İslam Arasındaki Temel Tartışma Konusu Olarak Hz. Peygamber* alt başlığı ile Hz. Muhammed algısının dinî temellerine temas eden Hıdır, özellikle Hristiyanlar tarafından Hz. Peygamber'in Hz. İsa ile mukayese edilerek değerlendirilmeye çalışıldığına işaret etmektedir. Nitekim böyle bir mukayese, Hz. İsa'ya yüklenen ilahi şahsiyet ve ona atfedilen mucizeleri ile Hz. Muhammed'in beşeriliği ve mucizesinin olmayışının karşılaştırması anlamına gelmektedir. Mamafih, özellikle Mutezilî âlimler tarafından hazırlanan Hristiyanlığa reddiyelerin ehemmiyeti üzerinde duran ve İslam'ın Hristiyanlara anlatılması konusunda bunların büyük katkıları sunduğunu belirten Hıdır, buna mukabil Hristiyanların Hz. İsa'nın şahsiyetinden ve mucizelerinden hareketle Hz. Muhammed'in peygamberliğinin mümkün olmadığını savunduklarını; bu iddianın temelinde ise günümüze kadar ulaşan Hz. Muhammed'in peygamber olmadığı fikrinin yattığını belirtmektedir.

Bu noktada, ilgili bölüm de dâhil olmak üzere, göze çarpan bazı hususlara temas etmek istiyoruz. Müellif, ısrarla Hristiyanların İslam'a ve Hz. Peygamber'e dair bilgi eksikliği olduğunu; M. XII. yüzyılda ilk Kur'ân tercümesiyle ilk el kaynaklara ulaşıldığını; o döneme kadar "bilinçli cehalet" içinde olmayı tercih ettiklerini vurgulamaktadır. Ancak, İslam'ın zuhur ettiği dönemden itibaren cereyan eden tarihî olayların seyrine ve yine yazarın ifadelerine bakarak durumun farklı olduğu görülebilir. Hristiyanların İslam ile karşılaşmalarının (müspet ya da menfi) Hz. Peygamber devrine tekabül ettiği aşikârdır. Nitekim Hz. Peygamber'in Arap yarımadası dışında hüküm süren devlet başkanlarına yazdığı davet mektuplarından bahisle, ilk temasların diplomatik yollarla kurulduğunu ifade edebiliriz. Ayrıca Mûte ve Tebük gazveleriyle Hz. Peygamber dönemine tekabül eden karşılaşmaları zikredebiliriz. Râşid Halifeler ve Emeviler dönemleri ile Abbasilerin ilk yıllarında bu karşılaşmanın hem diplomatik yollarla hem de askerî mücadeleler şeklinde sürdüğü malumdur. Aynı zamanda, Avrupa Kıtası topraklarında M. VIII. yüzyılın ilk yarısından itibaren varlık bulmaya ve hâkimiyet alanını genişletmeye başlayan Endülüs Emevilerini de bu karşılaşma içinde değerlendirmemiz gerekir. Bütün bunları birlikte değerlendirdiğimiz zaman, meselelerin sadece ilk el kaynaklar olmadığını söylemek mümkündür. Kaldı ki, özellikle Abbasilerin ilk dönemlerinde, Mutezile âlimleri ile Hristiyan

din adamları arasında yürütülen tartışma meclisleri de meselenin salt kaynak temelli olmadığına işaret etse gerektir.

Kendi hâkimiyet alanını tehdit eden, hatta ele geçiren Müslümanlara karşı, kiliseyi ve kilisenin tavrını merkeze almadan yapılacak her okuma, Batı'daki Hz. Muhammed imajının doğru anlaşılmasının önünde engel teşkil edecektir. Zira Orta Çağ dönemi siyasetinin din merkezli olduğunu, devletlerin siyasetini, iş ve ilişkilerini dinî otoriteyi esas alarak şekillendirdiğini, hatta hukuk, ekonomi, edebiyat, sanat gibi hemen her alanda dinin en belirleyici unsur olduğunu görmeksizin yapılacak yorumlar, elbette eksik kalacaktır. Dolayısıyla, İslam'ın zuhur ve intişar ettiği dönem itibarıyla Hristiyan dünyasının kendisine rakip/düşman olarak gördüğü bu yeni harekete yaklaşımı, "ben-merkezli" olmak üzere kimi zaman kendini savunmacı, kimi zaman saldırgan yüzüyle ortaya çıkmıştır. Elbette Hıdır'ın haklı olarak ısrarla üzerinde durduğu olumsuz imajın nesiller boyunca tevarüs etmiş olması meselesi, bazı istisnalar dışında kuşkusuz bir hakikattir. Kanaatimiz odur ki, özellikle "sahte peygamber" algısı, ortak bir söylem olarak tek bir kaynağı/odağı işaret etmektedir. Nitekim Hz. Peygamber'e yöneltilen diğer ithamlara da bakılacak olursa, bunların hemen hepsinin dinî altyapısı olan söylemler olduğu görülecektir. Burada şunu ifade etmek gerekir ki, eleştiri olarak ortaya koyduğumuz ifadelerden, Hıdır'ın bunları eserinde tamamen görmezden geldiği anlamı çıkarılmamalı, bilakis bunları merkeze taşımadığı ve asli unsur olarak masaya yatırmadığı anlaşılmalıdır.

Yazar, dördüncü bölümde "Orta Çağ Dönemi Batı'da Hz. Peygamber'e Dair Temel Bilgi Kaynakları" nı ele almaktadır. Çoğunluğunun Hristiyanlığa mensup ve nüfuz alanı geniş olan müelliflerin eserlerini incelediğini belirten Hıdır, "Hz. Peygamber imajının, biçim ve söylemdeki bazı değişikliklerle birbirini nasıl etkilediği, tekrar edip günümüze aktarılarak 'süreklilik' arzettiğini" (s. 143) ortaya koymaya çalışmaktadır. İslam'a ve Hz. Peygamber'e atıf yapılan eserlere bakıldığında en erken tarih olarak M. 620 yılına tekabül eden Stephanus Alexandrinus'un eserindeki "kendilerini peygamber ilan eden sahte peygamber"lerden olabileceği (s. 144) ifadesi, Hristiyan dünyası tarafından Hz. Muhammed'e atfedilen imajın belki de ilk işareti kabul edilebilir. Yazar, M. VII. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren XVIII. yüzyıla kadar ağırlıklı olarak kilise ile doğrudan bağlantılı din adamları, seyyah ve edebiyatçıların kaleme aldıkları yaklaşık altmış kadar esere değinmektedir. Eserlere bakıldığında dikkati çeken husus olarak; her çağın ruhunu yansıtan bir İslam ve Hz. Peygamber imajın-

dan söz etmek mümkündür. Kilisenin baskıcı ve otoriter dönemlerinde Hz. Muhammed'e hem şahsiyeti hem de nübüvveti üzerinden insafsızca ve oldukça ağır ifadeler sarf ederken; Aydınlanma ve Reformasyon dönemleri ve sonrasında şahsiyetinin kimi zaman övüldüğü, nübüvvetinin ise "acaba/ama" gibi ifadelerle olumsuzlandığı müşahade edilmektedir. Dikkate değer bir başka önemli nokta, M. 818 yılında ölen Theophanes the Confessor'un *Chronographie* adlı kroniğindeki M. 622 yılına ait olayları anlattığı bölümde, Hz. Peygamber'in vefatına değinmesi ve bununla ilgili çok tafsilatlı bilgiler vermesidir (s. 163). Bu, yukarıda da temas ettiğimiz üzere, bilgi eksikliğinden değil; bilinçli bir bilgi kirliliğinden kaynaklansa gerektir.

Beşinci bölüm olan "Batı'da Hz. Peygamber İmajında Öne Çık(arıl)an Başlıca Tipolojiler" başlığı altında Hz. Muhammed'e isnad edilen çoğunluğu olumsuz tipolojilere değinen Hıdır, "vahiy, Hz. Peygamber'in samimiyeti ve güvenilirliği, ölüm ve âhiret, Hristiyanlık ve Yahudilik gibi diğer dinlerin Hz. Peygamber üzerindeki sözde etkisi, Hz. Peygamber'in yasama gücü yahut şâri' (kanun koyucu) olma vasfı, askerî dehası yahut mistik eğilimleri, marazî durumu ve şehveti" (s. 211) gibi konuların bu tipolojilerin kaynağı olduğunu belirtmektedir. Hz. Peygamber'e yönelik nitelermelere bakıldığında çağın ruhuna uygun düşen ve bölgesel tecrübelerin bir sonucu olarak olumsuzlukların Hz. Muhammed'e yamanmaya çalışıldığı görülecektir. Nitekim İslam'ın zuhuruna tekabül eden Ortaçağ'ın ilk dönemlerinde bu nitelermeler yoğun olarak, deccâl, sahte peygamber, anti-christ gibi dinî temelli iken, Reformasyon ve Fransız ihtilali sonrasında şehvet düşkünü, daha çağdaş zamanlarda ise pedofili olarak kendini göstermektedir. Diğer taraftan Ortaçağ-Latin döneminde Hz. Peygamber'e Sarazenlerin lideri denilmesi, yine ilk dönemlerde şiddet yanlısı bir peygamber olarak adlandırılması bu minvalde örneklerdir. Hıdır, ayrıca bu tipolojilerin oluşmasında Kitab-ı Mukaddes'teki eskatolojik-apokaliptik tevillerin rolüne de temas etmektedir.

"Hz. Peygamber İmajındaki En Temel İddia: 'Geçmiş Din ve Kültürlerin Hz. Peygamber Üzerindeki Etkisi'" başlığıyla eserin altıncı bölümünde müellif, İslam'ın orijinalliği ve Kur'ân'ın Hz. Muhammed'in telifi olduğu fikri ve iddiası üzerinden yöneltilen eleştirileri ve bunların kaynağını sorgulamaktadır. Orta Çağ yazarları ve oryantalistlerce dile getirilen Hz. Muhammed'in içinde doğup büyüdüğü kültürel çevreden etkilendiği, böylece Yahudilik ve Hristiyanlığa ait öğretileri, Arap yarımadası ve Mekte'nin sosyo-kültürel ortamından edindiği tecrübeyle mezcederek, ortaya

Kur'ân telifinin çıktığı iddiası, zamanla biraz daha yumuşamakla birlikte, hala gündemde yer bulmaktadır. Hıdır, Yahudi ve Hristiyan kültürünün etkisine dair iddialarını ortaya koyduktan sonra, bu hususta öne çıkan argümanları ve şahsiyetleri ele almaktadır. Nübüvvet öncesi bir tüccar olarak Şam'a yaptığı gibi seyahatler esnasında tanıştığı din adamlarından (özellikle Bahira ve Varaka bu minvalde sıklıkla zikredilmektedir) Yahudilik ve Hristiyanlığın öğretilerini öğrenerek bunları yeni din getirdiği iddiasıyla ilan ettiği, başlıca iddialardan biridir. Bu iki isim haricinde Hz. Peygamber'in nübüvvet öncesi dönemde ve Mekke-Medine coğrafyasında yaşayan çoğunluğu Hristiyan köleler olmak üzere, aralarında din adamları ve şairlerin de bulunduğu Hristiyan ve Yahudi şahsiyetlerden dinî bilgi ve tecrübeler edindiği de bazı oryantalistlerin dillerine doladıkları iddiaları arasındadır. Hıdır'a göre, bu mesnetsiz iddiaların temeli, yine Yuhanna ed-Dımeşki'ye (s. 295'te muhtemelen sehven Yahya ed-Dımeşki olarak geçmektedir) dayanmaktadır. Benzer bir diğer önemli iddia ise Haniflik üzerinden yürütülmektedir. Aloys Sprenger, William Meyer Bühl, Tor Andrea, Henri Lammens ve diğer bazı oryantalistler, Haniflik ile Hristiyanlık arasında bir bağ kurarak, Hz. Muhammed'in İslam'ı bu kültürden ürettiğine dair çeşitli tezler öne sürmüşlerdir. Bu iddiaların temellerini, savunucularını ve sıhhatini değerlendiren Hıdır, sonuç itibarıyla Hz. Peygamber'in dönemindeki bu ilişkilerin detaylarının dikkatli bir şekilde çalışılmaya muhtaç olduğu kaydını düşerek, oryantalistlerce dile getirilen Hz. Peygamber üzerindeki geçmiş din ve kültürlerin etkisinin objektiflikten uzak, abartılı ve artıynetli olduğunu ifade etmektedir. Nitekim bu iddiaların pek çok çelişki içerdiğine işaret eden yazar, Hz. Peygamber'in Yahudi ve Hristiyanlarla yaptığı görüşmelerde onlara yönelik eleştirilerinin özgünlüğüne dikkat çekmektedir. Şu bir gerçektir ki, Hz. Peygamber, bir beşer olarak içinde yaşadığı çevre ve kültürleri muhakkak tanımış, İslam'a uygun olanları nübüvvet sonrası tasdik ederek devam ettirmiş; gayr-i İslami olanları terk etmiştir. Bununla birlikte kaynağı itibarıyla Allah'a dayanan hak dinlerin teori ve pratikte benzerlik içermeleri kaçınılmazdır. Zira İslam'ın temel iddialarından biri de muharref selef dinlerini ıslahtır; yani önceki dinlerin doğrularını kabul ederken, tahrif edilmiş unsurlarını zaman, coğrafya, kültür, sosyal yapı vb. şartları da göz önünde bulundurarak tashih etmektir.

Kitabın yedinci bölümünde "XX. Yüzyılın İkinci Yarısından Günümüze Batı'da Hz. Peygamber İmajı"nı ele alan Hıdır, ilk olarak 1950'lerden itibaren ağırlıklı olarak görülmeye başlayan Hz. Peygamber'e yönelik "olum-

lu-nispeten olumlu” imajı değerlendirmektedir. İlk dönemlerden itibaren Hz. Muhammed hakkında olumlu ifadeler kullanan isimlere değindikten sonra Hıdır, XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren özellikle W. M. Watt başta olmak üzere, Norman Daniel, Kenneth Cragg, M. Rodinson ve Hans Küng gibi oryantalistlerin “yer yer objektif/insafli bir dil kullanmakla birlikte yer yer de son derece subjektif dille bazı görüşler” serdettiklerini ifade etmektedir (s. 358). Müteakiben yazar, Karen Armstrong, Martin Forward, Clinton Bennett, Douglas Kerr, Richard Henry Drummond gibi çağdaş oryantalistlerin Hz. Muhammed’e yönelik imajını ortaya koyan düşüncelerini paylaşmakta ve bunların Hz. Muhammed’i aslında bir peygamber olarak kabul ettiklerini belirtmektedir. Ancak Hıdır, burada önemli bir noktanın altını çizer; her ne kadar Hz. Muhammed’i peygamber olarak kabul eden oryantalistler olsa da, teolojik yaklaşım itibariyle onların peygamber telakkisi, İslam’ın peygamber telakkisinden farklılık arz etmektedir. Zira onlara göre Hz. İsa, son peygamber olduğu için, Hz. Muhammed de, tıpkı Protestanların Martin Luther’i niteledikleri gibi, bir aziz olarak kabul edilmelidir (s. 363). Hıdır’a göre bu olumlu yaklaşımın arkasında “İslam dünyası ve Müslümanlara yönelik ‘sömürge’ ve ‘misyonerlik’ gibi teo-politik bir amaç da bulunmaktadır” (s. 363).

Her ne kadar Hıdır, son dönemlerdeki olumlu-nispeten olumlu görüşlerin arttığını ifade etmekteyse de bu değişim-dönüşümün zihni serüvenini ortaya koymamakta; bununla birlikte onun, bu değişim-dönüşümün “sömürge” ve misyonerlik” amacını gölgelemek gibi bir ajanda taşıdığını ima ettiği anlaşılmaktadır. Kanaatimizce bu değişim-dönüşüm süreci müstakil olarak çalışılmaya muhtaç ise de, kısmen şunu söylemek mümkündür: Oryantalist olarak nitelenen isimler, kendilerini kilisenin baskısından, boyunduruğundan ne kadar azad ederler ve İslam’a ve Hz. Muhammed’e ne kadar objektif yaklaşırlarsa aynı derecede olumlu görüşler ortaya çıkmaktadır. Özellikle günümüzde bilgi ve belgenin kolay ulaşılabilir olması, bu süreci hızlandırmış, bu yöndeki görüşlerin artmasına imkan tanımıştır. Ama tabii ki, Hıdır’ın da belirttiği gibi, yüzyıllar boyunca oluşturulan negatif Hz. Muhammed algısını ortadan kaldırmak ve aşmak kolay olmamaktadır.

Nitekim Hıdır, olumlu görüş serdeden oryantalistlere temas ettikten sonra, tarihin tekerrürü meselesini gündeme getirerek olumsuz yaklaşım sürdüren isimler ile yakın tarihimizde ve günümüzde cereyan eden İslam karşıtı gelişmelere (Şeytan Ayetleri Kitabı, karikatür krizi, Papa 16. Benedict’in Regensburg konuşması gibi) değinmektedir.

“Genel Değerlendirme” olarak sunduğu sekizinci bölümde Hıdır, Batı’da İslam karşıtlığının niçin daha ziyade Hz. Muhammed üzerinden yapıldığını tartışmakta; teolojik nübüvvet anlayışı farklılığını belirterek Hz. Muhammed’in İslam’ın kurucusu olduğu algısından hareket edilerek Hz. Muhammed üzerinden İslam’ın hedef alındığı ifade etmektedir. Nitekim bu anlayışın bir tezahürü olarak daha ilk zamanlarda Hz. Muhammed’in heretik/sapkın olduğu fikri yaygınlık kazanmıştır. Akabinde yazar, Hz. Muhammed’e yüklenen bu yanlı ve yanlış algının düzelmesi için neler yapılması gerektiğine dair bazı görüşler öne sürerken, bu önerileri arasında “sîret yazımı metodolojisi geliştirilmesi” (409-412) gerektiğine işaret ederek dokuz maddelik bir çerçeve çizmektedir. Bu konudaki değerlendirmeler, kanaatimizce, müstakil bir çalışmada ele alınması gerekmektedir.

Son olarak dokuzuncu bölümde “Tarihten Günümüze Batı’da Hz. Peygamber ile İlgili Çalışmalar” asırlara göre ve kronolojik olarak Kitaplar-Tezler, Makaleler-Kitap Bölümleri, Ansiklopedi Maddeleri ve Batı’da Müslümanlarca Yazılan Sîret Eserleri ile Hz. Peygamber Hakkında Batılı Araştırmalara Dair Müslümanların Bazı Çalışmaları şeklinde dört başlık altında okuyucu için listelenmiştir. Bu literatür bilgisine yer verilmesi, alanda çalışan/çalışacak araştırmacılara kaynaklık etmesi bakımından takdir şayandır.

Son söz olarak Hıdır’ın emek mahsulü çalışması, Batı’da Hz. Muhammed imajını ortaya koyma noktasında okuyucusuna büyük katkı sağlayacağını belirtmek samimi düşüncemizdir. Bu imajın oluşmasında geçirdiği tarihî serüveni takip etmek amacıyla İslam’ın zuhurundan günümüze kadar tüm aşamaları ele alma cesareti ve ciddiyetini taşıyan bu çalışma, literatür bakımından okuyucuya ve bu konuda çalışma yapan/yapacak araştırmacılara rehberlik yapacak düzeydedir. Bununla birlikte, ağırlıklı olarak sîret çalışmalarına vurgu yapıldığı halde, özellikle ülkemizdeki çağdaş sîret çalışmalarına başvurulmamış olması câlib-i dikkattir. Ayrıca, yukarıda kısmen işaret ettiğimiz üzere, eserde tarihçilik nosyonu yetersizliğini ima eden yerler de gözden kaçmamaktadır. Bu arada okuyucunun zihninde, oryantalistlerin Hz. Peygamber ve İslam algısına yönelik imajın tarihî serencamının değişim-dönüşüm evrelerinin sınırının çizilmesine ilişkin en azından bir deneme/öneri sunulmasına dair bir beklentinin oluştuğunu burada ifade etmek durumundayız. Kitabın, kimi basit kelime/isim hatalarının yanında, dipnot ve kaynakça ilişkisi bağlamında eksiklikleri bakımından dikkatli bir gözle yeniden redakte

edilmeye ihtiyaç duyduğu izahtan varestedir. Bütün bunlara rağmen, bu hacimli çalışmanın ehemmiyeti, kıymeti, muhtevası, kullanılan kaynakların niteliği ve niceliği cihetinden takdir edilmesinin lüzumu emeğe saygının ve kadirşinaslığın gereğidir.

